

TENDENCE EKONOMICKÉHO VÝVOJE V EVROPSKÉ UNII

Slavoj CZESANÝ, Český statistický úřad, Praha, Jana FAJTOVÁ, Univerzita Karlova, Praha

Ekonomický vývoj v Evropské unii probíhá pod zesíleným vlivem dvou faktorů. První představuje prohloubené působení vlastních intergracních procesů, ke kterým patří především vznik Hospodářské a měnové unie a dále pak fungování Paktu stability a růstu. Jak prokazuje empirická evidence, efekty těchto procesů se prosazují především v podobě nízkoinflační ekonomiky a v eliminaci nerovnováhy v rozpočtové sféře. Druhým, neméně vlivným faktorem je rozvíjení globalizačních procesů, které ve svých důsledcích vedou k prohloubení synchronizace hospodářského cyklu ve světě. Záměrem statí je analyzovat vliv těchto faktorů na makroekonomický vývoj v EU, a to jak v dlouhodobé, tak v krátkodobé perspektivě spjaté s aktuálním vývojem hospodářského cyklu ve světě. Pozornost je věnována nejen vývojovým trendům ekonomického růstu, zahraničního obchodu a inflace, ale i pohybům strukturním a změnám měnových a finančních podmínek.

1. Globální kontexty

Vývoj světové ekonomiky v roce 2001 ovlivnilo několik faktorů. V 1. polovině roku doznávaly negativní vlivy vzednutí cen ropy z let minulých, v průběhu celého roku se prosazovala krize technologického sektoru a v poslední třetině roku se začaly realizovat ekonomické důsledky teroristického útoku na USA. Ropný šok prostřednictvím svého nákladově cenového efektu zvýšil do určité míry inflaci, odhady účinku na zpomalení tempa ekonomického růstu se pohybují v řádu do 0,2 % HDP. Jinou skladbu důsledků měla recese technologického sektoru. Nadměrnost kapacit v kombinaci s ochablostí poptávky vedly ke spirálovému efektu, v jehož rámci došlo k silnému propadu zahraničního obchodu, investic, produkce, k nahromadění zásob, poklesu zaměstnanosti a cen. Specifičnost situace spočívala v tom, že příčinou rozvinutí recesních sil byla pouze určitá odvětvová výšeč průmyslu a služeb. V tom spočívá i odlišnost vzniku útlumové fáze hospodářského cyklu let 2000 a 2001, kdy příčinou nebylo celkové přehřátí ekonomiky signalizované plošnou inflací, ale sektorová krize signalizovaná nadměrností cen aktiv, resp. cen akcií, v některých zemích i cen nemovitostí a pozemků.

Záříjové události v USA ovlivnily globální ekonomickou situaci v několika oblastech:

- výrazně silný byl dopad na některá odvětví. Letecká doprava se musela adaptovat jak na pokles poptávky (pokles tržeb dosáhl v USA 20 %, v Evropě 15–20 %), tak i na pokles tržní hodnoty akcií (v USA 20 %, v Evropě 15 %). Odvětví cestovního ruchu zaznamenalo ztráty tržeb v rozsahu kolem 15 % jak v USA, tak i v Evropě. U řady produktů v pojišťovnictví se zvýšily pojistné sazby o rizikovou prémii pohybující se v USA i v Evropě kolem 10 %. Souhrn poklesu ekonomických aktivit v postižených odvětvích je v USA odhadován na 0,5 % HDP;

- u spotřebitelů i investorů vzrostla averze k riziku, což ve svých důsledcích vedlo k oslabení podnětů pro spotřebu i investování a k růstu zájmu zvyšovat úspory. Synchronizovaný pokles indikátorů důvěry podnikatelů a spotřebitelů v

hlavních zemích světa (USA, Francie, Německo, Velká Británie, Itálie) s předstihem signalizoval záměr redukovat spotřebu a intenzitu investování a snížit tak úhrnnou poptávku;

– finanční trhy reagovaly na růst nejistot zvýšenými výkyvy cen akcií (nejprve poklesem, potom růstem, pak opět poklesem);

– trhy komodit zaznamenaly ostrý pokles cen, který reflektoval podstatné snížení poptávky ve vyspělých zemích. Na konci roku 2001 činil úhrnný meziroční pokles cen komodit 10 %, kovů 18 %, ropy 35 %, polovodičů 50 %.

Mezinárodní instituce, které analyzují a prognózuji hospodářský vývoj ve světě (OECD a IMF), soustředí svou pozornost na několik otázek: které faktory mohou pozitivním způsobem ovlivnit budoucí ekonomický vývoj; jaká rizika mohou brzdit rychlost a míru oživení světové ekonomiky; jakými cestami se realizuje dopad zářijových událostí v USA na vývoj globálního hospodářského cyklu apod.

K oživení ekonomického růstu by měly přispět účinky uvolnění měnové politiky, které bylo největší v USA, kde se nominální úrokové sazby dostaly na nejnižší úroveň za posledních 40 let; snížení zásob, jež povedou k obnově poptávky; posílení ekonomických fundamentů spočívající ve snížení inflace a zlepšení vnější zahraniční pozice. Tyto posuny kvalit makroekonomického vývoje mohou ve svých důsledcích rozšířit prostor pro manévrování hospodářské politiky a tím i pro nárust odolnosti vůči externím šokům.

Tabulka 1

Vývoj světové ekonomiky (meziroční změna v %)

	1999	2000	2001	2002 ¹⁾
HDP – svět celkem	3,6	4,7	2,4	2,7
– USA	4,1	4,1	1,2	2,3
– Japonsko	0,8	2,2	-0,4	-1,0
– Německo	1,8	3,0	0,6	0,9
– EU	3,0	3,3	1,6	1,5
Země střední a východní Evropy	2,0	3,8	3,1	3,0
ČR	-0,4	2,9	3,6	3,3
Světový obchod	5,4	12,4	0,2	2,5
Cena ropy (USD/barel)	–	28,2	24,2	23,0
Spotřebitelské ceny (vyspělé země)	1,4	2,3	2,5	1,8

1) Odhad.

Pramen: World Economic Outlook, IMF, April 2002.

Významnou negativní roli ve vývoji světové ekonomiky může sehrát potenciál rizikových faktorů. Povaha nejistot a rizikových situací je následující:

– aktivita americké ekonomiky může narůstat pomaleji než se očekává. Rozvoj by mohl být brzděn rozsahem nerovnováh akumulovaných v minulosti. K těm patří zejména přeinvestovanost a zadluženost telekomunikačního sektoru a domácností. Obdobný negativní efekt může způsobovat nerovnoměrnost v ožívování ekonomiky. Síla vlivu globální synchronizace ekonomického útlumu ve světě může podvazovat ožívování ekonomik v jednotlivých regionech;

– ekonomický vývoj v řadě zemí s méně rozvinutými trhy (emerging market) bude silně závislý na vývoji globální averze k riziku. Pomalý pokrok v jejím vývoji může způsobit nárůst finančních tlaků v ekonomikách těchto zemí, které jsou silně kapitálově závislé, přičemž přístup jejich podniků na kapitálové trhy je velmi omezen;

– nerovnováhy ve světové ekonomice, zahrnující nadměrnost deficitu běžného účtu v USA a přebytky běžných účtů v jiných zemích, zjevnost nadhodnocení amerického dolaru a možnost opětovného odchýlení cen akciového trhu od historických standardů, zůstávají významným zdrojem rizika. Významnější roli může sehrát i snížení tržní likvidity zejména na devizových trzích a finanční potíže některých hlavních účastníků finančního trhu, včetně pojišťovacích společností.

Úlohy hospodářské politiky současného období spočívají v podpoře vyhlídek oživení hospodářského růstu a v omezení rizik hlubšího či déletrvajícího útlumu ekonomické aktivity. Utváření hospodářské politiky vyžaduje vzít do úvahy více faktorů, především podíl na utváření globální poptávky, náběh relativně vyšších nákladů v případě, že nebude správně odhadnuta výhledová trajektorie ekonomiky i existující rámce fiskální politiky dané Paktem stability a růstu v EU. V podmínkách daného stupně nejistot a limitů, které existují v rámci fiskální politiky u řady zemí, měla by měnová politika jako nejflexibilnější instrument sehrát rozhodující úlohu. Význam fiskální politiky spočívá v uplatnění automatických stabilizátorů, přičemž se nevylučuje její uvolnění v případě, že by se ekonomická situace dále zhoršovala. Z hlediska globální perspektivy je významné potlačit existující vnější nerovnováhy (zejména v USA) a zastavit zhoršování podmínek ekonomického růstu v zemích s méně rozvinutými trhy, jež začaly vytvářet dodatečný impuls k poklesu poptávky a následně produkce ve světě. V případě použití fiskálního stimulu je třeba zabránit negativnímu účinku na střednědobý fiskální vývoj. Strukturální reformy fiskálních rámců zůstávají klíčovým elementem jak pro zlepšení růstového potenciálu, tak pro redukci globální nerovnováhy v dlouhodobém horizontu (viz *World Economic Outlook*, IMF, December 2001).

Hospodářská politika zemí s méně rozvinutými trhy má podstatně menší prostor pro manévrování, avšak bude muset reflektovat rizika a problémy současného období spočívající v růstu nákladů na bezpečnost a na vyšší hladinu zásob doprovázenou růstem averze investorů k riziku. Není vyloučeno, že negativní dopad růstu transakčních nákladů na produktivitu nebude jen krátkodobý, a proto je potřebné zesílit tlak na strukturální reformy, které umožní zvýšit růstový potenciál v dlouhodobé perspektivě.

2. Hospodářský vývoj v Evropské unii

2.1 *Hrubý domácí produkt*

Hospodářský cyklus vyvrcholil v EU v roce 2000 vysokým nárůstem HDP ve výši 3,3 %. Ekonomická aktivita tohoto roku byla podpořena několika mimořádně příznivými podmínkami. Patřily k nim především vysoká konjunktura světové ekonomiky (docílila tempa růstu 4,8 %, v rámci ní pak americká ekonomika se dostala nad 4 %), dvouciferná dynamika světového obchodu a růst konkurenční schopnosti EU v důsledku depreciace eura vůči USD. K dalším podpůrným faktorům ekonomického růstu patřilo zvýšení zaměstnanosti (zejména v Nizozemsku a Švédsku), dynamický nárůst elementů nové ekonomiky, především informačních a telekomunikačních technologií (skandinávské země, zejména Finsko), investiční aktivita zemí usilujících o konvergenci produkčních hladin (Řecko, Irsko, Španělsko, Portugalsko). Výše uvedené země měly i nadprůměrné tempo ekonomického růstu.

HDP EU vzrostl v roce 2001 o 1,6 %, v porovnání s předchozím rokem se tempo růstu snížilo o 1,7 p. b. Ekonomické zpomalení bylo zapříčiněno celkovým útlumem světové ekonomiky v roce 2001, nedosáhlo však takové hloubky jako pokles ekonomického růstu v USA. Ekonomika EU netrpí výraznými znaky vnější a vnitřní nerovnováhy a má ve svém systému zabudovány stabilizátory, které brání velkým

výkyvům ekonomiky. Na méně rozvinutém evropském kapitálovém trhu rovněž neexistuje tak vysoké riziko nadhodnocení cen aktiv jako v USA. Ekonomika EU byla naopak citelně zasažena výrazným poklesem dynamiky světového obchodu, o čemž svědčí výrazný útlum růstu dovozu i vývozu. Dalším faktorem zpomalení bylo zvýšení cen ropy a potravin, především v důsledku nemocí hospodářských zvířat. Probíhající strukturální reformy nebyly ještě rozvinuty tak, aby ekonomika EU byla rezistentnější vůči vnějším šokům.

Ve 4. čtvrtletí roku 2001 klesl HDP EU v porovnání se 3. čtvrtletím roku 2001 o 0,1 %, což je první pokles HDP za poslední desetiletí. HDP se dostal do záporných čísel v Belgii, Německu, Francii, Itálii, Rakousku a Finsku.

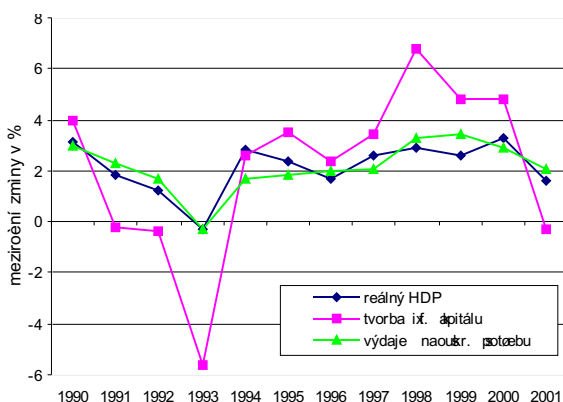
2. 2 Komponenty poptávky

Příspěvek spotřeby domácností k růstu HDP v jednotlivých čtvrtletích roku 2001 mírně klesal, v průměru dosáhl 1,2 %; příspěvek spotřeby vlády byl stabilní ve výši 0,4 %. Příspěvek investic zaznamenal během roku pokles a v průměru dosáhl 0,3 %; podobný vývoj byl i u změny zásob (-0,4 %). Příspěvek exportu k růstu HDP se v průběhu roku snižoval a průměrně dosáhl 1,1 %; naopak příspěvek importu zaznamenal během jednotlivých čtvrtletí růst, průměrná hodnota za celý rok byla -0,7 %.

Vývoj přírůstků HDP a tvorby fixního kapitálu v posledním desetiletí silně korespondoval, korelace dosáhla 0,93; podobných hodnot bylo dosaženo i za posledních šest a tři roky. Značná závislost byla ve stejném období vykázána u přírůstků HDP a soukromé spotřeby (0,84), ve střednědobém období se vzájemná vazba mírně snížila (0,62). S vývojem růstu HDP dále výrazně korespondoval vývoj přírůstku průmyslové výroby, ve všech sledovaných obdobích dosáhla korelace zhruba 0,94. V podstatě poloviční závislost vykazuje vývoj HDP a produkční meze-ry. Vývoj růstu HDP a inflace však nesvědčí o existenci vzájemné vazby těchto veličin ve sledovaném období.

Graf 1

HDP, tvorba fixního kapitálu a výdaje na soukromou spotřebu v EU

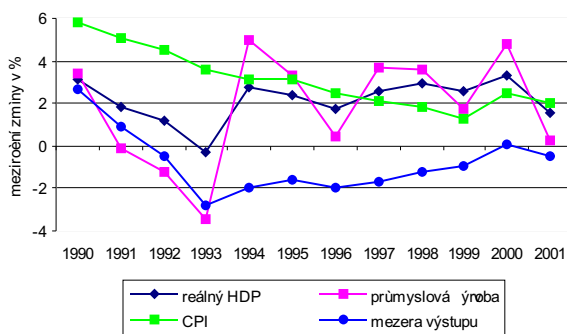
Pramen: OECD Economic Outlook, 2001/2, No. 7.

Tempo růstu spotřeby domácností zpomalilo z 2,9 % v roce 2000 na 2,0 % v roce 2001. Spotřební dynamika se pohybovala v blízkosti průměru poslední dekad-
dy, přičemž, jak je obvyklé v průběhu útlumu ekonomické aktivity, předstihla tempo růstu HDP. Na zpomalení růstu spotřeby obyvatelstva se podílely především

nárůsty cen energetických a zemědělských produktů, které snížily v 1. polovině roku 2001 kupní sílu domácností o 0,5 – 1,0 p. b. Retardační vliv na spotřebu mělo téměř celoroční snižování důvěry spotřebitelů, které ve svých důsledcích vedlo k růstu míry úspor domácností, jež se začala blížit k hladině 9 %. V klimatu růstu nejistot se tak v tendencích výdajů na spotřebu neprosadil vliv snížení daně fyzických osob, které sice zvýšilo reálné disponibilní důchody domácností, ale ty byly v převažujícím rozsahu využity k nárůstu úspor. Nejvyšší tempo růstu spotřeby domácností bylo dosaženo v Irsku (6,2 %) a Řecku (3,9 %), na druhé straně nejnižší v Dánsku (0,9 %) a Nizozemsku (1,2 %). Tato poměrně značná diferenciacie souvisí především s odlišnostmi dynamik růstu HDP, mezd a míry nezaměstnanosti.

Graf 2

HDP, meza výstupu, průmyslová výroba a míra inflace EU

Poznámka: Průmyslová výroba nezahrnuje sektor stavebnictví. Meza výstupu = odchylka aktuálního HDP od potenciálního HDP vyjádřená jako % potenciálního HDP.

Pramen: OECD Economic Outlook, 2001/2, No. 7.

Po vysoké dynamice tvorby hrubého fixního kapitálu z let 1998 – 2000, kdy tempo růstu dosáhlo 4,8 %, přinesl rok 2001 stagnaci na úrovni předchozího roku. Tento vývojový trend nepřekvapil, neboť jednou z příčin útlumu ekonomické aktivity byla přeinvestovanost. Je též v souladu s historickou zkušeností o chování makroekonomických indikátorů v průběhu ekonomického útlumu, které prokazují, že vychýlení indikátorů investic a zásob od dlouhodobých průměrných hodnot je ze všech makroekonomických indikátorů největší. Pouze u Řecka, Irsku a Španělska zůstalo tempo růstu tvorby hrubého fixního kapitálu v roce 2001 nad průměrem dosaženým v EU v posledních deseti letech (2,1 %).

2. 3 Složky tvorby hrubého domácího produktu

Rozsah aktivit sektoru produkujícího informační a telekomunikační technologie byl mapován v EU na počátku roku 2000 s těmito výsledky.

Šok způsobený neočekávaným propadem ziskovosti technologického sektoru nepodlomil aktivity pouze u firem „nové“ ekonomiky, ale podstatně utlumil i investiční záměry firem „staré“ ekonomiky. Analýzy prokázaly, že postup útlumu z high-tech sektoru do dalších sfér ekonomiky byl způsoben především efektem šíření nedůvěry uvnitř podnikatelského sektoru. Meziroční propad výroby informačních technologií za rok 2001 se odhaduje na 20 – 25 %. Tržní hodnota technologických a komunikačních firem poklesla v průběhu let 2000 a 2001 až o 60 %. Investice do počítačových a komunikačních zařízení, které ve 2. polovině 90. let

silně akcelerovaly a dosáhly svého vrcholu v roce 2000 (2,0 % HDP v EU, 2,5 % HDP v USA), v následujícím roce ostře poklesly. Zatímco ve 2. polovině 90. let existovaly mezi determinanty investičních procesů v EU a v USA podstatné rozdíly, týkající se nákladů kapitálu (úrokových sazeb), cen investičního zboží, tržních cen akcií a výnosů korporátních dluhopisů, pak v průběhu let 2000 a 2001 došlo k podstatnému sblížení těchto klíčových investičních parametrů. Eliminace těchto rozdílů vedla k útlumu přílivu přímých zahraničních investic z EU do USA. V souvislosti s tímto trendem hodnota fúzí a akvizic poklesla v roce 2001 meziročně o téměř 50 %.

Tabulka 2

Podíl sektoru produkujícího informační a telekomunikační technologie na podnikatelském sektoru jako celku

Rozpětí podílových hodnot v zemích EU v %	
Zaměstnanost	3,1 – 6,3
Přidaná hodnota	5,1 – 9,3
Výdaje na výzkum a vývoj	19,6 – 47,7
Export	4,4 – 14,9

Pramen: Euro Area, OECD Economic Survey, May 2001.

Vývoj odvětvové struktury HDP svědčí o útlumové fázi hospodářského cyklu. Celková přidaná hodnota vzrostla v roce 2001 o 2 %, nejvyšší růst byl zaznamenán v odvětví finančních služeb a podnikatelských aktivit (3,5 %) a dále v odvětví obchodu, dopravy a telekomunikací (3,1 %). K největšímu poklesu došlo v zemědělství (-1,5 %). Odvětví průmyslu a stavebnictví během roku stagnovalo. Pozitivní příspěvek přidané hodnoty k růstu HDP vykázal sektor finančních služeb a podnikatelských aktivit (0,9 p. b.), odvětví obchodu, dopravy a telekomunikací (0,7 p. b.) a sektor ostatních služeb (0,3 p. b.). Přírůstky průmyslu, zemědělství a stavebnictví se pohybovaly okolo nuly.

Z členských zemí EU zaznamenaly v roce 2001 nejvyšší míru růstu HDP Irsko (5,6 %), Lucembursko (4,0 %) a Řecko (3,9 %), hranici 2% růstu překonalo Španělsko a Velká Británie. Nejnižších přírůstků HDP dosáhlo Německo, Finsko a Rakousko. Irsko a Lucembursko dosahuje dlouhodobě vysokých přírůstků HDP. Za poměrně vysokým růstem HDP řecké ekonomiky stojí investiční boom spojený s přípravou olympijských her a rovněž nedávný vstup do EMU. Španělsko udrželo přijatelnou úroveň přírůstku HDP zejména vlivem silné domácí poptávky. Belgie a Nizozemsko, jakožto malé a otevřené ekonomiky EU, které jsou zvláště zranitelné poklesem mezinárodního obchodu, čelily nízké vnější poptávce a zaznamenaly pouze průměrný růst HDP. Výrazné zpomalení růstu HDP v Německu se dává do souvislosti s potřebou adaptovat se na omezení veřejných rozpočtů a na dopady poklesu zahraniční poptávky po investičním zboží, jež tvoří významnou složku německého vývozu. V Portugalsku nebyl růst HDP dostatečně podporován spotřebou domácností, Rakousko se potýkalo s problémy způsobenými nízkými vládními výdaji. Ve Finsku došlo ke zpomalení růstu HDP zejména v důsledku poklesu sektoru informačních a telekomunikačních technologií. Podobný vývoj byl pozorován ve švédské ekonomice, která je rovněž silně závislá na tomto sektoru.

2. 4 Konvergenční procesy a výhled

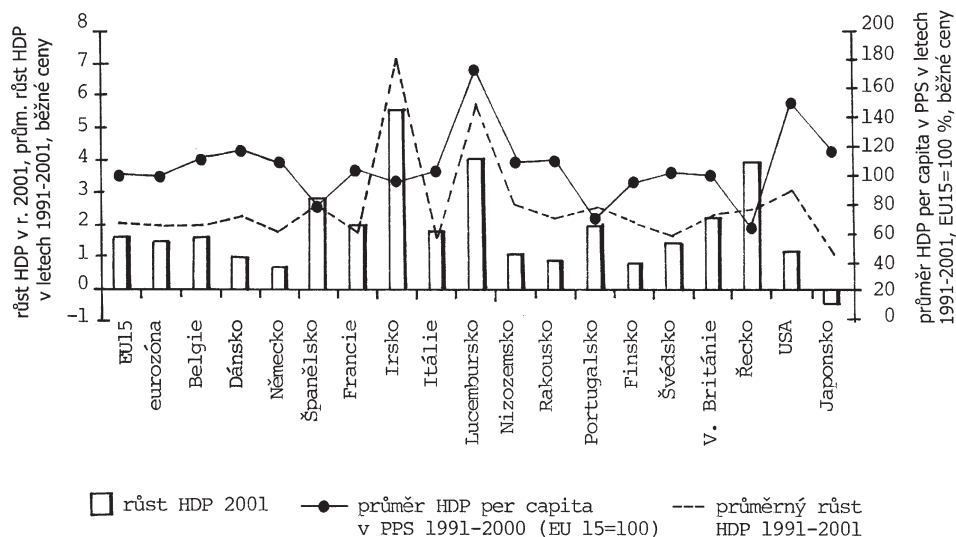
V letech 1991 – 2001 byla průměrná míra růstu HDP v EU 2,1 %. USA dosáhly ve stejném období průměrného přírůstku HDP 3,1 %. Uvedený průměr EU převy-

šovalo Irsko, Lucembursko, Španělsko, Nizozemsko, Portugalsko a Řecko. Zhruba podobným tempem jako EU rostly průměrně v posledním desetiletí ekonomiky Velké Británie, Rakouska, Dánska, Finska a Belgie. Nejnižší průměrnou míru růstu HDP zaznamenala Francie, Švédsko a Itálie. Míra růstu HDP je často determinována dosaženou relativní úrovní HDP. Ekonomická teorie předpokládá proces reálné konvergence, tzn. sbližování ekonomických úrovní mezi jednotlivými členskými zeměmi EU. Země s nižší dosaženou úrovní HDP tak mají po začlenění do jednotného ekonomického celku předpoklady pro vyšší míru růstu HDP. Průměrnou úroveň HDP EU per capita vyjádřenou v paritě kupní síly v letech 1991 – 2001 značně převyšovalo Lucembursko, Dánsko a Belgie. Pod průměrem EU byla úroveň HDP v Řecku, Portugalsku, Španělsku a Irsku. Všechny tyto země skutečně převyšovaly průměrnou míru růstu HDP EU v letech 1991 – 2001 i průměrný přírůstek HDP EU v roce 2001.

Z pohledu ČR, jakožto kandidátské země EU, je zajímavý proces konvergence zemí, které přistupovaly k EU v podobné situaci jako je ČR. Ze vstupu do EU dokázalo maximálně vytěžit Irsko, které z 59 % průměru EU v době svého vstupu dosáhlo 119 % průměru EU v roce 2000. Ke konvergenci došlo i u Španělska (ze 70 % na 83 % v roce 2000) a Portugalska (z 54 % na 83 % v roce 2000). Naopak divergencí úrovní HDP nastala u Řecka, které při svém vstupu dosahovalo 69 % průměru HDP per capita EU a v roce 2000 pouze 67 %.

Graf 3

Růst a úroveň hrubého domácího produktu

Pramen: OECD, Economic Outlook, 2001/2, No. 70.

Konjunkturální indikátory signalizují překonání obecné nedůvěry způsobené zejména teroristickými útoky v USA, které přispěly k prohloubení ekonomického zpomalení EU, a předpovídají obrat vývojového trendu HDP v průběhu roku

2003.¹⁾ Vzhledem k nižšímu poklesu HDP je předpokládáno pomalejší oživení ekonomiky. Společná fiskální a monetární politika uplatňovaná v rámci EMU zřejmě také přispěje k pozvolnějšímu oživení EU, neboť její dopady mohou být na jednotlivé země odlišné. Klíčovými činiteli růstu HDP EU jsou: oživení ekonomiky USA a obnovení světové poptávky; snížení daní; účinky automatických stabilizátorů a nakonec příznivé monetární podmínky a ustupující míra inflace. Hlavním zdrojem růstu ekonomiky zůstane soukromá spotřeba, k akceleraci růstu by mělo přispět oživení investic a exportu v souvislosti se zlepšením mezinárodního prostředí a konverze zásob podle aktuální poptávky. Důležitým faktorem růstu HDP EU bude rovněž rychlost a robustnost oživení ekonomiky USA a též vývoj světové ceny ropy. Diference růstu HDP mezi členy EU by se měla dále snižovat. Standardní odchylka z roku 2001 (1,7 %) podle očekávání klesne v roce 2002 na 0,9 %. V roce 2004 by se měla postupně uzavřít mezera výstupu a růst HDP by měl dosáhnout téměř 3 %.

3. Zahraniční obchod

Růst zahraničního obchodu EU se v roce 2001 značně zpomalil, ve srovnání s rokem 2000 kleslo tempo růstu vývozu o 8,3 p. b. a dovozu o 8,4 p. b. Tento pokles byl zapříčiněn zejména vlivem působení vnějších šoků, jejichž šíření je umocněno existencí mezinárodních obchodních vazeb. V průběhu 90. let vzrostl objem přímých zahraničních investic do EU (a naopak) a výrazně tak stoupl podíl firem pod zahraniční kontrolou, které zvyšují míru zapojení do mezinárodních obchodních sítí a snižují odolnost EU vůči vnějším ekonomickým poruchám.

V letech 1990 – 2001 byla korelace tempa vývozu a dovozu 0,87. Nepatrně vyšší hodnoty dosahuje ve stejném období korelace míry růstu HDP a dovozu (0,93). Tato skutečnost vypovídá o vysoké citlivosti domácí poptávky po dovozech na fázi ekonomického cyklu EU. Mírně nižší hodnoty dosahuje v tomto období korelace HDP a vývozu (0,80), neboť vývoz závisí zejména na zahraniční poptávce, jejíž vývoj se může lišit od vývoje domácího HDP. V letech 1999 – 2001 zůstávají zachovány silné vazby mezi tempy vývozu a dovozu (0,92) a HDP a dovozu (1,00) a vzrůstá i korelace růstu HDP a vývozu (0,92).

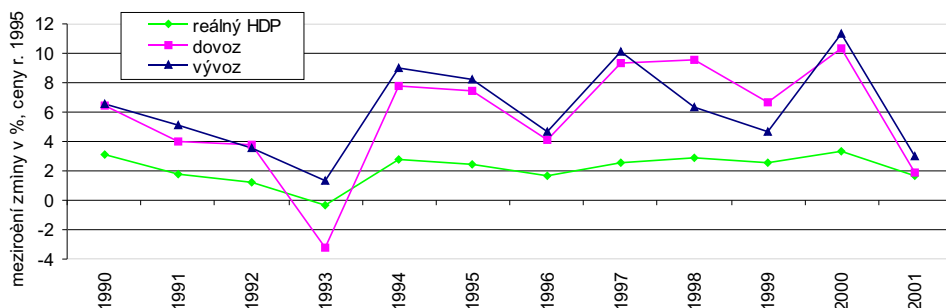
ČR je podle objemu vývozu a dovozu 8. největším obchodním partnerem EU, 7. příčku zaujímá Polsko a 9. Maďarsko. V roce 2001 se snížil objem dovozů z Japonska, USA a Norska do EU a klesl vývoz do Turecka. Nejvíce vzrostl export do Ruska, Číny a ČR (o 14 %), nejvyšší tempo importu měla ČR (16 %), dále pak Turecko a Polsko.

Obchod EU skončil v roce 2001 deficitem ve výši 45,9 mld. EUR, což je zhruba polovina pasiva roku 2000 (90,9 mld.).²⁾ Snížení celkového schodku obchodní bilance je výsledkem zejména zvýšení přebytku obchodu s USA a poklesu deficitu obchodu s Japonskem. Nejvyššího pasiva bylo v roce 2001 dosaženo v obchodu s Čínou a nejvyšší aktivum bylo zaznamenáno v bilanci s USA.

1) EU by se měla pravděpodobně vyvarovat opakování recese z let 1992 – 1993. Mezi kladné faktory ovlivňující rozsah a délku současného ekonomického zpomalení patří: příznivější monetární podmínky a poměrně nízká inflace; jednotná měna a monetární politika zamezující výkyvům měn uvnitř EMU; zdravější veřejné finance ve většině zemí v důsledku uplatňování Paktu stability a růstu a nakonec v porovnání s USA nemá EU tolik nadměrných kapacit v sektoru informačních a telekomunikačních technologií.

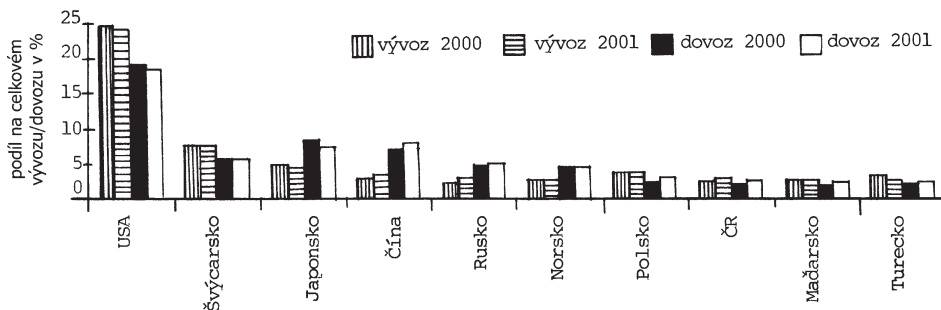
2) Obchod eurozóny skončil v roce 2001 přebytkem ve výši 47,3 mld. EUR v porovnání s aktivem 5,3 mld. v roce 2000.

Graf 4
Hrubý domácí produkt, dovoz a vývoz EU

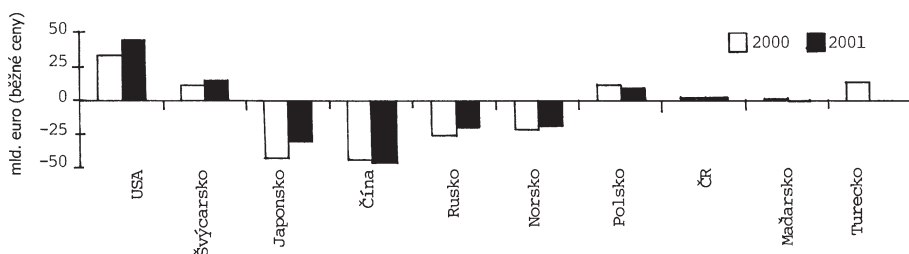
Pramen: Euro Area, OECD Economic Survey, May 2001.

Graf 5
Hlavní obchodní partneri EU

Pramen: Euro Area, OECD Economic Survey, May 2001.

Graf 6
Balance hlavních obchodních partnerů s EU

Pramen: Euro Area, OECD Economic Survey, May 2001.

V obchodní bilanci hlavních produktů výrazně vzrostl přebytek v bilanci strojů a dopravních prostředků (79,0 mld. EUR v roce 2001 v porovnání s 45,4 mld. v roce 2000) a stabilizoval se deficit energie (zhruba 118 mld. EUR v obou letech). Nejvyšší podíl obchodu EU tvoří skupina stroje a dopravní prostředky, v roce 2001 před-

stavovala 47 % celkového vývozu a 37 % celkového dovozu. V roce 2001 vzrostl v porovnání s rokem 2000 nejvíce vývoz chemikálií a strojů a dopravních prostředků, naopak nejvíce se snížil export energie. Na straně dovozu došlo k nejvyššímu nárůstu u chemikálií a k největšímu poklesu u ostatních produktů.

Nejvyšší podíl na celkovém obchodu EU (intra-EU + extra-EU) zaujímá SRN (25 % vývozu a 22 % dovozu v roce 2001), následována Velkou Británií a Francií. V celkovém obchodu členských zemí EU dosáhly nejvyššího aktiva SRN (87,1 mld. EUR) a Irsko (35,6 mld.). Nejvyšší pasivum měla Velká Británie (65,6 mld.) a Španělsko (36,9 mld.).

Průměrný podíl vývozu na HDP v EU (37 % v roce 2001) převyšují Belgie (90 %), Dánsko (44 %), Irsko (92 %), Lucembursko (121 %), Nizozemsko (66 %), Rakousko (51 %), Švédsko (50 %) a Finsko (44 %). Významní vývozci jsou zpravidla více vystaveni riziku vyplývajícimu z poklesu světové poptávky. Proto země s vyšším zapojením do zahraničního obchodu zaznamenaly v roce 2001 vyšší pokles HDP. Výraznější pokles HDP nastal i u těch zemí, které v roce 2000 dosahovaly poměrně vysokých přírůstků HDP (např. Belgie, Finsko, Irsko, Nizozemsko, Švédsko).³⁾

Na konkurenční pozici zemí EU v roce 2001 působily jednotlivé faktory konkurenční schopnosti protichůdně. Ve směru k posílení konkurenční schopnosti se vyvíjely směnné relace, které se pohybovaly v rozmezí 101,9 – 103,7 % a jednotkové mzdové náklady, jež poklesly vesměs v rozmezí o 0,5 – 1,5 p. b. Na druhé straně posílil reálný měnový kurz o 0,5 – 1,0 p. b. a oslabil reálný exportní výkon o 5 – 10 %. Tyto faktory měly ve svých důsledcích negativní vliv na konkurenční pozice firem EU. Přesto některé země EU zvýšily svůj podíl na světovém obchodu, jako např. Německo z 8,9 % na 9,6 %, Itálie ze 3,8 % na 4,0 %, Francie ze 4,9 % na 5,0 %. Ze všech faktorů konkurenční schopnosti měl zřejmě rozhodující vliv cenový faktor, resp. vývoj směnných relací.

Tendence k vnější nerovnováze se u zemí EU vyskytuje spíše výjimečně. Týká se pouze dvou zemí, a to Portugalska, u kterého deficit běžného účtu platební bilance činil v letech 2000 a 2001 v průměru 10 % HDP, a Řecka s 6 % HDP. Vysvětlení tohoto sklonu k obnovování vnější nerovnováhy je možno hledat v procesu „dohánění“ ekonomické úrovně vyspělejších zemí, které je spojeno se zvýšenou dovozní náročností ekonomického růstu. Polovina členských zemí EU dosahuje přebytku na běžném účtu, a to v rozpětí 0,1 – 6,6 % HDP. Nejvyšší aktiva docílují Finsko, Nizozemsko a Belgie.

Ve vývoji zahraničního obchodu v roce 2002 sehrála pravděpodobně klíčovou roli slabost domácí a zahraniční poptávky, která se promítá do nízkých temp růstu dovozu a vývozu na úrovni ještě o něco nižší než v roce 2001. Je pravděpodobné, že bilance běžného účtu bude mít v podmínkách nízké ekonomické aktivity tendenci k prosazování rovnovážných tendencí.

4. Cenový a měnový vývoj

K příčinám oslabování eura v letech 1999 a 2000 patřila především odlišnost pozice eurozóny a USA v hospodářském cyklu, která byla spojena s diferencemi tempa ekonomického růstu, úrokových sazeb a výnosů aktiv mezi oběma regiony. I přes určité korekce zůstalo euro relativně slabé i v roce 2001. Analýzy ukazují na několik příčin tohoto stavu: v emisích evropských dluhopisů se ve stále větším měřítku prosazuje denominace v dolarech, což oslabuje pozici eura; střednědobé

3) Výjimkou jsou Řecko a Španělsko, které nezaznamenaly v roce 2001 tak výrazný pokles HDP a také mají nižší než průměrný podíl vývozu na HDP v EU.

výhledy vývoje ekonomického růstu jsou příznivější v USA; slabost eura je dávána do souvislosti s pomalým průběhem strukturálních reforem EU a s prozatím menší zkušeností a transparentností měnové politiky Evropské centrální banky.

V prvních třech letech existence Hospodářské a měnové unie byla nejnižší míra inflace (1,1 %) dosažena v roce 1999, v letech 2000 a 2001 činila 2,4 %, resp. 2,5 %. Charakteristickým rysem tendence posledního období byly výkyvy cen energií a potravin. Ceny energií v průběhu roku 2000 eskalovaly až o 15 %, během roku 2001 započal jejich pokles. Výkyvy měly i potravinářské výrobky, jejichž cenový vzestup v 1. polovině roku 2001 dosáhl 8 %, po kterém následoval pokles cen. Příspěvek pohybu cen energií k počáteční akceleraci růstu spotřebitelských cen je odhadován ve výši 1,2 p. b., příspěvek růstu cen potravin je odhadován na 0,15 p. b.

Tabulka 3

Spotřebitelské ceny (meziroční změna v %)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 ¹⁾
EU	2,5	1,8	1,5	1,4	2,3	2,6	2,0
Německo	1,2	1,5	0,6	0,7	2,1	2,4	1,5

1) Odhad.

Pramen: Economic Outlook, IMF, April 2002.

Tabulka 4

Měnový a finanční vývoj v eurozóně (meziroční změna v %)

	1999	2000	2001	2002
Měnový agregát M2	5,50	4,10	11,00	–
Úrokové sazby	3,00	4,80	3,30	3,30 ¹⁾
Měnový kurz EUR k USD	1,07	0,92	0,89	0,87 ²⁾
Veřejné rozpočty v % HDP	-1,30	0,20	-1,40	-1,60 ²⁾

1) Stav v březnu 2002.

2) Odhad.

Pramen: Economic Outlook, IMF, April 2002.

5. Zaměstnanost, nezaměstnanost

Průměrná míra nezaměstnanosti EU (podle metodiky ILO) dosáhla 7,8 % v roce 2001, což je nejnižší údaj od roku 1991; v porovnání s předchozím rokem se snížila o 0,3 p. b.⁴⁾ Pokles ekonomické aktivity v roce 2001 byl doprovázen zpomalením poklesu míry nezaměstnanosti (v porovnání s vývojem v předchozích letech). Podobně došlo v souvislosti s ekonomickým vývojem ke zpomalení růstu zaměstnanosti, které bylo zaznamenáno poprvé od roku 1996.

Vývoj přírůstků zaměstnanosti a HDP vykazoval v letech 1990 – 2001 shodné tendence, hodnota korelace byla 0,83. Nejsilněji korespondoval růst zaměstnanosti s růstem výstupu v posledních třech letech, kdy hodnota korelace činila 0,94.

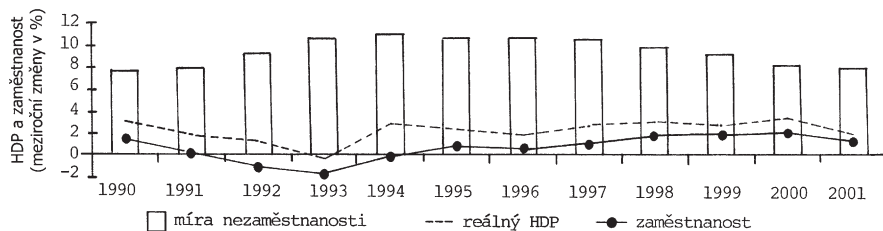
Jednotný vnitřní trh s volným pohybem osob zatím nevedl ke konvergenci měr nezaměstnanosti mezi jednotlivými členy EU, stále zde existují překážky (jazykové, kulturní, psychologické) omezující mobilitu pracovních sil. Koncem roku 2001

4) V prosinci 2001 dosahovala míra nezaměstnanosti v EMU 8,5 %, v USA 5,7 % a v Japonsku 5,5 %.

tvořil rozdíl mezi zemí s nejnižší a zemí s nejvyšší mírou nezaměstnanosti 10,7 p. b. Nízké míry celkové nezaměstnanosti dosahovalo Nizozemsko (2,2 %), Lucembursko (2,5 %), Rakousko (4,2 %) a Irsko (4,2 %), naopak nejvyšší byla míra nezaměstnanosti ve Španělsku (12,9 %).

Graf 7

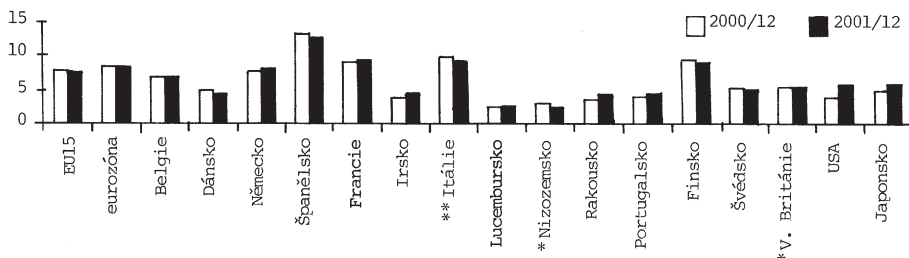
Hrubý domácí produkt, míra nezaměstnanosti a zaměstnanost

Pramen: European Economy, 2002, No. 2, European Commission, Spring 2002.

Graf 8

Míra nezaměstnanosti celkem (v %)

Poznámka: * 2001/11, ** 2001/10.

Pramen: European Economy, 2002, No. 2, European Commission, Spring 2002.

Míra nezaměstnanosti uchazečů o práci do 25 let dosahovala 15,7 % v prosinci 2001, ve srovnání s prosincem 2000 došlo k mírnému nárůstu o 0,1 p. b.⁵⁾ Nejnižší míra nezaměstnanosti mladých lidí byla v Nizozemsku, nejvyšší v Itálii a Španělsku. Ke konci roku 2001 klesla meziročně míra nezaměstnanosti žen z 9,4 % na 9,0 %, ⁶⁾ míra nezaměstnanosti mužů se nepatrně zvýšila z 6,7 % na 6,9 %. Nejvyšších hodnot míry nezaměstnanosti žen dosahovalo Španělsko a Itálie, naopak nejnižších Nizozemsko, Lucembursko a Irsko. Míra nezaměstnanosti žen zůstává zhruba o 2 p. b. vyšší než míra nezaměstnanosti mužů, ve střednědobém horizontu však došlo ke zvýšení participace žen na pracovním trhu.⁷⁾

Dlouhodobě vysoká míra nezaměstnanosti je hlavním ekonomickým problémem EU. Ve druhé polovině 90. let byly na evropském trhu práce uskutečněny díl-

5) Průměrná míra nezaměstnanosti osob do 25 let byla v roce 2001 16,7 %, nad 25 let 7,3 %. Ve stejném období vzrostla v USA míra nezaměstnanosti do 25 let z 9,2 % na 11,9 %.

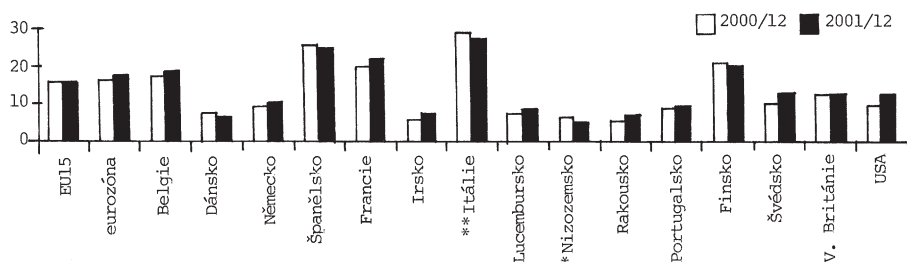
6) Ve stejném období vzrostla míra nezaměstnanosti žen v USA o 1,8 bodu a v Japonsku o 0,5 bodu.

7) Zejména v důsledku rozšíření částečných pracovních úvazků, dočasných pracovních smluv a působení sociálních i cyklických faktorů.

čí kroky v oblasti strukturálních reforem a prosazována mzdová umírněnost. V reakci na mzdovou umírněnost se zpomalila substituce práce kapitálem. Tvorba zaměstnanosti se soustředila na vysoce kvalifikované nemanuální aktivity a byla koncentrována v sektorech služeb zaměřených na high-tech, vysoké vzdělávání a intenzivní znalosti. Snížení daňové zátěže a minimální mzdy podnítily vyšší participaci na trhu práce. Tato opatření přispěla k poklesu míry nezaměstnanosti z 11,5 % v roce 1996 na 8,5 % v roce 2001 a k růstu zaměstnanosti od roku 1996. Nejvyššího přírůstku zaměstnanosti (údaje se vztahují k EMU) bylo dosaženo v roce 2000 (1,9 %). Změny na trhu práce ve druhé polovině 90. let se promítly také do rostoucího podílu zaměstnanosti na růstu HDP.

Graf 9

Míra nezaměstnanosti osob pod 25 let (v %)

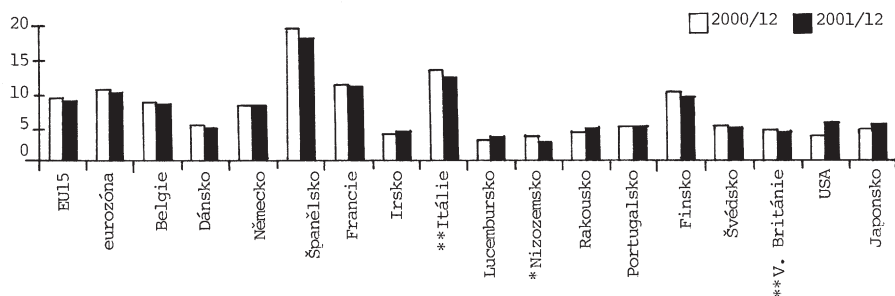

Poznámka: * 2001/11, ** 2001/10.

Pramen: : European Economy, 2002, No. 2, European Commission, Spring 2002.

Graf 10

Míra nezaměstnanosti žen (v %)

Poznámka: * 2001/11, ** 2001/10.

Pramen: European Economy, 2002, No. 2, European Commission, Spring 2002.

Nizozemsko dosahuje v současné době nejnižší míry nezaměstnanosti v EU, přestože dříve patřilo k zemím s nejvyšší nezaměstnaností. Hlavními faktory příznivého vývoje na nizozemském trhu práce jsou:

- unikátní model kooperace vlády a sociálních partnerů, který umožnil kontrolu výše mezd, redukci příspěvků na sociální a důchodové zabezpečení, snížení příspěvků v nezaměstnanosti a zpřísnění podmínek pro uchazeče o zaměstnání; tato opatření vedla zejména k posílení motivace pracovat;

– velmi vysoký podíl pružných forem pracovních kontraktů a garance práv těchto pracovníků. Výsledkem je podstatné zvýšení flexibility pracovního trhu, který se rychle přizpůsobuje změnám nabídky a poptávky.

Globalizační a integrační procesy probíhající v EU ovlivnily i tendence vývoje v české ekonomice, a to zvláště v zahraničním obchodě, zprostředkovaně pak i v ekonomickém růstu a cenovém vývoji.

Empirická evidence prokázala ovlivnění výkyvů vývozního výkonu české ekonomiky cyklickým vývojem průmyslu a zahraničního obchodu zemí EU. Zpomalení růstu vývozu ČR v letech 2001 a v 1. polovině roku 2002 nebylo však tak velké jako v západoevropském regionu. Tento vývoj lze vysvětlit možností uplatnit nižší cenovou hladinu zboží a služeb v porovnání se zahraniční konkurencí. S pomocí této komparativní výhody mohl český export zvýšit svůj podíl na zahraničním trhu i v podmínkách působení recesních sil ve světě.

Globální útlum ekonomické aktivity sice zpomalil ekonomický růst i v ČR, avšak ne v takové míře jako v zemích EU. Rozdíly v řádu 1,5 procentního bodu svědčí o pokroku ČR při konvergenci ekonomických úrovní. Tento vývoj umožnilo především vyšší tempo domácí poptávky v ČR v porovnání se zeměmi EU.

Na nízkoinflačním vývoji ČR se nepřímým způsobem podílí i integrační proces probíhající v Evropské unii. Jde o vliv střednědobé strategie ČNB, usilující o konvergenci nominálních parametrů měnového vývoje cestou postupného snižování úrokových a inflačních diferencíálů mezi ČR a zeměmi eurozóny.

Literatura

- Czesaný, S.:** Co brání uvolnění trhu práce EU. *Hospodářské noviny*, 18. 4. 2001, s. 3.
Economic Development in the Euro Area. *Monthly Bulletin*, March 2002, s. 7-52.
Economic Outlook. Paris, OECD December 2001.
Euro Area. Paris, OECD, Economic Surveys, May 2001.
European Economy, 2002, No. 2. European Commission, Spring 2002.
Krugman, P.: Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 1991, č. 3, s. 483-499.
The EU Economy 2001. *Review European Commission*, 2001, No. 73.
World Economic Outlook. Washington, IMF, April 2002.

ECONOMIC DEVELOPMENT IN EUROPEAN UNION: MAIN TENDENCIES

Slavoj CZESANÝ, Czech Statistical Office, Sokolovská 142, CZ – 186 04 Prague 8 (e-mail: czesany@gw.czso.cz); Jana FAJTOVÁ, Charles University, Opletalova 26, CZ – 110 00 Prague 1.

Abstract:

World economy slowed down more than 2 %, which was the main feature of its development in 2001. There were more factors behind this economic slowdown, primarily the faltering upswing of the world crude oil price, problems of the technological sector, and September 11 events in the USA. Recession forces hit world trade and investment activities in particular. Main sources of economic growth were thus significantly weakened in consequence. The growth rate of GDP in the EU slowed down from 3.3 % in 2000 to 1.6 % in 2001. A larger fall of the economy was prevented by only a slight deceleration of the growth of household consumption from 2.7 % in 2000 to 2.0 % in 2001 and keeping the dynamic growth of services between 2 % and 4 %. However, external trade growth rates were only a third on 2000 and came to limit Czech external trade dynamics in the second half of the year.

Keywords: economic growth, private consumption, gross fixed capital formation, inflation, employment, external trade, business cycle

JEL Classification: 011, D10, E30, E24